

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису
УДК 330.1

ЩЕРБАНЬ ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ

**СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ
РИНКОВОГО ТИПУ
В УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.01.01 - економічна теорія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата економічних наук

Донецьк - 1997

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Донецькому державному університеті
Міністерства освіти України

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК - доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
КРИХТІН Євген Іванович,
Донецький державний університет,
професор кафедри економічної теорії

ОФІЦІЙНІ ОПОНЕНТИ: доктор економічних наук, професор
СОРОКА Ігор Вікторович,
Донецький державний комерційний
інститут, ректор

кандидат економічних наук, старший
науковий співробітник,
МАРТИНОВ Анатолій Федорович,
Інститут економіко-правових досліджень
Національної академії наук України,
старший науковий співробітник

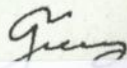
ПРОВІДНА УСТАНОВА - Харківський державний економічний
університет,
кафедра економічної теорії,
Міністерство освіти України, м.Харків

Захист відбудеться «26» листопада 1997р. о 14.00 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради К.11.051.01 у Донецькому державному
університеті
(340055, м.Донецьк, вул.Університетська,24, головний корпус, ауд. 209.)

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Донецького
державного університету (340055, м.Донецьк, вул. Університетська, 24)

Автореферат розісланий «24» жовтня 1997р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

 Овечко Г.С.

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00738240 (0)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна Україна переживає один із найскладніших періодів своєї історії. Відбуваються глибокі якісні зрушення в самій основі суспільства - економічній системі. Економічна система колишнього СРСР виявила нездатність до економічного зростання, задоволення потреб суспільства і тому стала очевидною необхідність заміни її новою економічною системою ринкового типу, що довела свою ефективність і забезпечила масове задоволення усього кола дійсних і перспективних потреб. Тому перехід до економічної системи ринкового типу в Україні відбивав переважаючу тенденцію і головну магістраль розвитку економічної системи як у світовому, так і у національному господарствах. Такою є загальна вихідна передумова, що визначає актуальність дисертаційної роботи.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлюється і тим, що економічна система ринкового типу, забезпечуючи макроекономічну стабілізацію економіки, сприяє подоланню економічної кризи, обумовлює виникнення різних форм і суб'єктів власності, а також нових форм суспільного виробництва; під її впливом відбудеться завершення індустріальної і перехід до постіндустріальної стадії виробництва; долається незбалансованість між першим і другим підрозділами суспільного виробництва, галузями матеріального виробництва; на її основі відбувається інтегрування України у західно-європейський та світовий економічний простір та його структури.

Проблема становлення економічної системи ринкового типу являє собою складову частину концепції перехідних процесів. Дослідження змісту і закономірностей розвитку типів економічних систем знайшли відображення у працях представників класичного і неокласичного напрямків в економічній теорії - А.Сміта, Д.Рікардо, К.Маркса, Б.Кларка, Д.Маршала, Дж.М.Кейнса, сучасних дослідників західних країн Р.Арона, Дк.Гелбрейта, В.Леонт'єва, Я.Корнаї, А.Пезенті, У.Ростоу, П.Самуельсона, Дж.Хікса.

В економічній літературі радянського періоду концепція перехідних процесів набула розвитку у працях Л.Абалкіна,

А.Аганбегяна, О.Бузгаліна, В.Куликова, В.Мельника, Ю.Пахомова, А.Покритана, В.Радаєва, М.Шаголова та ін.

Серед українських учених, що вирішили значні загальнометодологічні і теоретичні проблеми економічної системи, слід відзначити академіків НАН України О.Алимова, Л.Бесчастного, І.Лукінова, М.Чумаченка, А.Чухна, докторів економічних наук Д.Богиню, Г.Волинського, А.Гальчинського, А.Гриценка, В.Гееца, А.Гоша, Є.Крихітіна, С.Мочерного, А.Нестеренка, Ю.Ніколенка, А.Філіпенка, В.Черняка та ін.

Критичний огляд наукових праць за зазначеною проблемою, а також використаної монографічної літератури, свідчить про те, що ряд методологічних і теоретичних питань ще недостатньо досліджені, деякі положення потребують уточнень і доповнень у конкретних історичних умовах. Тому необхідні більш глибокі дослідження теоретичних основ формування економічної системи ринкового типу з урахуванням специфіки сучасного етапу перехідного періоду в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження входить до тематики науководослідних робіт Донецького державного університету і виконано в межах теми "Суспільне виробництво в умовах переходу до ринкової економіки". Номер держреєстрації 01910048831.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертації полягає у подальшій розробці і узагальненні теоретичних основ концепції становлення економічної системи ринкового типу в Україні.

У зв'язку з цим, основними завданнями дисертації є:

виявити сутність, структурні елементи, типи і функції економічної системи; дати її характеристику як економічної категорії;

розкрити зміст перехідного періоду в економіці нашої країни, визначити його сутнісні риси і модель реформаційного процесу;

виявити загальні закономірності і особливості трансформації сучасної економічної системи України в національну інтеграційну економічну систему ринкового типу, обґрунтувати вибір моделі ринкової економіки;

дослідити перетворення відносин власності як вихідної умови виникнення економічної системи ринкового типу, як

матеріальну основу і засіб виникнення нових форм суспільного виробництва;

розкрити роль і значення реструктуризації суспільного виробництва як економічної бази макроекономічної стабілізації і сталості функціонування економічної системи;

визначити основні напрямки удосконалення механізму фінансово-кредитної системи для ефективного становлення нової економічної системи.

Закономірності і категорії, залучені до аналізу, розглядаються у єдності історичного і логічного аспектів. Як загальний метод пізнання сутності економічної системи використовувався діалектичний метод, залучались системний і комплексний підходи, застосовувались порівняльний, структурний і структурно-факторний аналізи.

Теоретичні положення і практичні рекомендації, що викладені в дисертації, пов'язані з результатом критичного аналізу розробок українських учених, авторів інших країн щодо проблем економічної системи. Вивчено монографічну і періодичну літературу, закони і законодавчі акти України, матеріали Кабінету Міністрів і Верховної Ради України, а також матеріали Донецької обласної держадміністрації.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна роботи полягає у поглибленні теоретичних і методологічних основ концепції становлення економічної системи ринкового типу в Україні. До найбільш суттєвих результатів, що характеризують наукову новизну виконаного дослідження, належать:

у дисертації проведено комплексний аналіз економічної системи і дано її авторське формулювання як цілісної, міцної, взаємопов'язаної сукупності економічних стосунків людей з приводу ефективного виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів та послуг, а також з приводу управління соціально-економічними процесами в суспільстві;

обгрунтовано і уточнено загальнотеоретичну характеристику типів (традиційна, командна, ринкова) і структурних елементів економічної системи (продуктивні сили, відносини власності, техніко-економічні відносини, господарський механізм);

доведено, що економічна система як сукупність взаємопов'язаних і діючих структурних елементів виступає як багатofункціональна система;

поширено мотивацію об'єктивної необхідності перехідного періоду, протягом якого відбувається становлення економічної системи ринкового типу і виявлено його сутнісні риси;

розкрито і доповнено загальні закономірності і особливості трансформації нинішньої економічної системи України в національну систему ринкового типу;

вперше висунуто положення про те, що власність та її форми є ядром економічної системи ринкового типу, що детермінують єдину спрямованість розвитку її елементів, визначає роль первинних, вторинних і похідних економічних відносин і внаслідок цього стоїть у центрі цієї суборганізованої системи;

теоретично обгрунтовано і доведено фактичними даними дослідження, що роздержавлення і приватизація є вихідними умовами виникнення економічної системи ринкового типу і нових форм суспільного виробництва, нових власників;

доповнено зміст, сутнісні ознаки і конкретний механізм приватизації, уточнено її цілі, завдання і функції, місце і роль у формуванні нової економічної системи в Україні;

проведено системний аналіз діяльності приватизованих підприємств різних галузей народного господарства, запропоновано методику оцінки їх роботи, виявлено ще не вирішені проблеми, намічено шляхи їх поетапної реалізації;

на основі порівняльного аналізу обгрунтовано вибір реконструктивної стратегії та інвестування структурних перетворень як матеріальної основи макроекономічної стабілізації і найважливішої умови сталого функціонування економічної системи;

на основі аналізу етапів становлення фінансово-кредитної системи в Україні, як однієї з основ стабільного функціонування економічної системи, запропоновано ряд заходів щодо її стабілізації: обмеження бартера, відмова від прямого кредитування бюджетного дефіциту, безперспективних проектів.

Практичне значення одержаних результатів. Практична значущість дисертаційного дослідження полягає у тому, що на основі теоретичних положень і аналізу процесів, що протікають у суспільно-економічному житті країни, обгрунтовано нові

концептуальні підходи щодо формування економічної системи ринкового типу. Їх реалізація дозволить перейти до створення високоєфективної економіки.

Викладені в роботі висновки, пропозиції та рекомендації впроваджені і застосовуються в роботі Донецької обласної державної адміністрації по реструктуризації вугільної промисловості, формуванню ринкових відносин у провідних галузях матеріального виробництва Донбасу - електроенергетиці, металургійній, машинобудівній та інших.

Впроваджені у сільському господарстві Донецької області пілотні програми, що розроблені за безпосередньою участю автора дисертації щодо формування нових форм суспільного виробництва. (Акт Донецької облдержадміністрації про впровадження результатів роботи додається до дисертації.)

Матеріал дисертації може бути використаний для читання спецкурсів з політичної економії, економічної теорії, для підготовки учбово-методичних матеріалів по проведенню спецсеінарів, а також для написання контрольних та курсових робіт.

Особистий внесок здобувача. Особистий внесок здобувача полягає у тому, що ним:

доповнено і уточнено зміст економічної системи, дано її авторське формулювання, а також загальнометодологічну характеристику її структурних елементів;

вперше в економічній теорії обґрунтовано і фактично підтверджено дослідженням положення про власність та її форми як ядро економічної системи ринкового типу;

у ході дослідження виявлено та встановлено, що економічна система як сукупність функціональних компонентів є багатофункціональною системою;

виявлено загальні закономірності і особливості трансформації сучасної економічної системи України в національну систему ринкового типу;

доповнено зміст і сутнісні риси переходного періоду, протягом якого відбувається становлення нової економічної системи: подолання монополізму державної власності та наявність альтернативних до неї форм; виникнення змішаної економіки, двосекторна модель реформаційного періоду, стратегічна і тактична цілі;

розроблено під керівництвом автора програми Донецької обласної дежадміністрації по реструктуризації паливно-енергетичного комплексу, по впровадженню пілотних програм приватизації у сільське господарство області; по соціальній переорієнтації економіки регіона і створенню індустріального комплексу, який виробляє соціально значущі товари та послуги;

висунуто і обґрунтовано найважливіший принцип бюджетного федералізму: чітке розмежування видаткових і прибуткових джерел між бюджетами різних рівнів (принцип формування держбюджету "знизу").

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації викладено в наукових повідомленнях на науково-практичних конференціях:

Регіони в незалежній Україні: пошук стратегії оптимального розвитку. Міжрегіональна науково-практична конференція (Харків, березень 1994 р.).

Проблеми вивчення економічної теорії, макро- і мікроекономіки. Республіканська науково-методична конференція 28-29 вересня 1994 року. Харків, Україна. - Харків, 1994.

Щорічні наукові конференції у Донецькому державному університеті за підсумками науково-дослідної роботи - 1994-1997 роки.

Обласні науково-практичні конференції, семінари, наради, інтерв'ю в республіканських газетах.

Основні положення дисертації викладені в 10 публікаціях загальним обсягом 23,2 друк. арк.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається з вступу, двох розділів, які містять у собі шість параграфів, висновків, списку використаної літератури.

Текстова частина дисертаційного дослідження викладена на 170 сторінках машинописного тексту, містить 7 таблиць, 161 найменування використаних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ.

У вступі обґрунтовано актуальність, предмет і мету дослідження, наукову новизну результатів, практичну цінність теоретичного дослідження, пропозицій та рекомендацій.

У першому розділі дисертації «Економічна система в загальноцивілізаційному процесі» розкриті місце і роль еконо-

мічної системи у загальноцивілізаційному прогресі. Виходячи із системності суспільного устрою, досліджується загальнофілософське поняття "система" і дається визначення її як сукупності елементів, що перебувають у стосунках і зв'язках між собою, завдяки чому утворюється їх діалектична цілісність і єдність. Система характеризується не лише зв'язками між елементами, але й її міцною єдністю з навколишнім середовищем.

Спираючись на загальнометодологічні положення про систему, проведено аналіз категорії "економічна система": її типів, сутності, структури і функцій. У роботі підкреслюється, що у кожному суспільстві формується і функціонує властива йому економічна система. Генетичний підхід до економічної системи дозволив відзначити її історичні типи: традиційна, командна, ринкова.

На основі критичного аналізу поглядів на зміст економічної системи в дисертації визначення її сутність як цілісної взаємопов'язаної сукупності економічних відносин з приводу ведення ефективного виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів та послуг, а також з приводу управління соціально-економічними процесами у суспільстві.

Аналіз економічної системи дозволив, по-перше, встановити структурні елементи, що її утворюють, якими вважаються продуктивні сили, техніко-економічні відносини, відносини власності і господарський механізм та дати їх характеристику, по-друге, розкрити внутрішні зв'язки між ними, і, по-третє, виявити взаємовідносини економічної системи і зовнішнього соціального середовища.

У дисертації виявлено стан елементів економічної системи України у сучасних умовах. Так, продуктивні сили країни зазнали глибокого руйнівного впливу економічної кризи. Охоплені нею галузі матеріального виробництва перебувають у застійному стані. Тому головне завдання полягає у відновленні продуктивних сил країни. Для правильного його вирішення необхідно добути уроки із модернізацій, що проводились у 60-70-і і наступні роки. Вони пов'язувались з підйомом життєвого рівня народу. Ці модернізації намагались поєднати з техніко-економічним аспектом і соціальними цілями. В них вже в латентній формі виражалось прагнення до створення суспільства масового вжитку. Однак суспільство масового вжитку, яке ґрунтується на ринковій економіці, не

може бути створеним на базі одного монодержавного сектора з його адміністративно-командною системою управління.

Реформи, які відбулися пізніше, були націлені на глибокі модернізації продуктивних сил. Їх можна кваліфікувати як постіндустріальні. Але їх здійснення з самого початку було приречено на невдачу. Справа полягала в тому, що їх задачі вирішувались в руслі комуністичної доктрини.

Із відзначеного в дисертації зроблено висновок - для того, щоб у нашій країні зміцнілась нова економічна система і вдало була проведена постіндустріальна модернізація необхідно розробити наш власний український варіант розвитку продуктивних сил зі своїми власними цілями на базі загальнодержавної інтеграційної політики.

У другому елементі економічної системи, особливо у відносинах власності, відбуваються бурхливі динамічні процеси. У зв'язку з цим перспективним є аналіз ролі відносин власності у формуванні економічної системи. Входячи до названої системи, власність включає в себе: привласнення факторів і результатів виробництва, господарське використання матеріальних та інших коштів, економічну реалізацію власності. Побудована таким чином власність мав вже нову якість - вона виступає провідною ланкою, ядром в економічній системі ринкового типу. Тому, якщо розглядати власність як передумову нової економічної системи в Україні, то чітко проявляється її системоположна функція у конструюванні системи і спрямованості її розвитку.

У дисертації досліджено соціальний аспект власності. З набуттям незалежності в Україні почав формуватися новий клас власників. Він представлений, перш за все, приватними підприємцями - "класичною буржуазією". Друга його група - так звана "номенклатурна буржуазія", яка бере свій початок від держпартапарату і директорату. З точки зору реалізації економічних інтересів функціонуючий капітал в Україні поділяється на "національний" і "компрадорський".

В дисертації дано аналіз змісту і функцій завершального елемента економічної системи - господарського механізму. Він являє собою спосіб організації виробництва з властивими йому формами і методами господарювання, економічними стимулами і юридичними нормами. Такий підхід до визначення його сутності вимагав вирішення ряду методологічних і

теоретичних проблем щодо його зв'язків з економічною системою. У дисертації показано, що процес формування економічної системи ринкового типу тісно пов'язаний з господарським механізмом. Останніми роками в нашій країні об'єктивні умови господарювання докорінно змінились, і вирішення проблем управління стало упиратися у господарський механізм. Тому господарський механізм повинен пристосовуватися до нової економічної системи, бути адекватним до її природи та цілей.

Таким чином проведений комплексний аналіз економічної системи дозволив виявити її сутнісні риси, а саме: діалектичну єдність і цілісність усіх її структурних елементів;

взаємозалежність матеріально-речовинного і соціального боків економічної системи. Перша є основою другої, а друга - форма буття першої;

складність структури. Кожний елемент системи являє собою співпідпорядковану частину більш складної і збільшеної підсистеми;

гнучкість, відкритість і динамізм. Вони забезпечують достатній рівень економічної свободи суб'єктів господарської діяльності і ефективність функціонування всієї системи;

наявність цільової функції. Вона виступає не тільки як форма життєдіяльності економічної системи, але й як інтегрований результат функціонування елементів, що її утворюють.

Все це дало підстави зробити узагальнюючі висновки: перший - економічна система являє собою єдине ціле, здатне на самостійне функціонування; другий - економічна система складається із окремих, певним чином між собою пов'язаних, елементів; третій - характер взаємодії елементів економічної системи залежить від будови (структури) і тієї цільової функції, яка їй властива.

Процес становлення економічної системи ринкового типу в Україні повинний відбуватися у відповідності до закономірностей, які діють у новому економічному просторі - світовому інтегрованому ринковому господарстві. У зв'язку з цим у дисертації проведено дослідження взаємозв'язку національної економічної системи з світовим ринковим господарством. У дисертації визначено, що світове

господарство уявляє собою економічну цілісність, а країни які до неї входять залежні одна від одної. Їх взаємозалежність поглиблюється під впливом зовнішньої торгівлі, міжнародного розподілу праці і кооперування виробництва тощо. На цій підставі доведено, що національні економічні системи розвинених країн і світове господарство однотипні. Їх однотипність визначається тим загальним, що притаманно їм: вони по сутності товарно-грошові, а по формі - ринкові.

Установлено, що ринкова економіка утягує в себе все більшу кількість країн з традиційною економічною системою, зміцнює свої позиції в країнах СНД і постсоціалістичних країнах. Разом з країнами, де ринкова економіка панує беззастережно або в основному, ця сфера відносин охоплює третину населення світу. Отже, перехід до ринкової економіки стає переважаючою тенденцією і головною магістраллю розвитку економічної системи як у світовому, так і у національному масштабі. Для нашого дослідження цей висновок має принципове значення.

На основі аналізу дисертації встановлено, що з-поміж усіх існуючих економічних систем найбільшою ефективністю, сталістю і динамізмом володіє ринкова економіка. Тому для інтегрування у світове ринкове господарство необхідно сформувати в Україні національну економічну систему ринкового типу.

Дослідження цієї проблеми дало підставу для висновку про те, що становлення нової економічної системи слід розглядати не як одноразовий акт, а як довгострокову перспективу, яка охоплює відрізок часу, що називається перехідним періодом. Його сутнісними рисами є: подолання монополізму державної власності, становлення змішаної економіки, двосекторна модель реформаційного процесу, наявність стратегічної та тактичної цілей.

З наведених сутнісних ознак у сучасних умовах набуває значення питання про модель реформаційного періоду. В дисертації доведено, що в перехідний період повинна існувати і отримати розвиток двосекторна модель, яка об'єднує державний і приватнопідприємницький сектори.

До розвитку державного і недержавного секторів необхідно підходити диференційовано. В державному секторі необхідно сформувати механізм обмежених державних

замовлень, який створював би умови для гарантованого виробництва і збуту деяких структуроспрямованих та соціально значущих товарів. По відношенню до приватнопідприємницького сектора необхідно чітко сформулювати пріоритети в його розвитку, розробляти програми державної підтримки і стимулювання підприємництва: урядові замовлення, фінансові, податкові, кредитні, валютні і митні пільги.

Критичний аналіз монографічної літератури, поглядів вітчизняних і зарубіжних авторів, а також врахування досвіду реформацій систем в інших країнах дозволили поглибити методологію дослідження економічної системи. Завдяки цьому в дисертації пропонується схема пофазного становлення нової системи. На першій фазі нова економічна система спирається на матеріально-технічну базу старої системи, і тут має місце співіснування елементів старої і нової економічних систем. На другій фазі - елементи нової системи набувають якості "визначальних", оскільки під них підведена матеріально-технічна база нової системи. Третя фаза характеризується наростанням нової якості системи, що виходить за її межі і готує новий етап її розвитку. Викладена на рівні граничної наукової абстракції схема, проте відтворює реальні процеси становлення нової системи.

У дисертації досліджено, згруповано і узагальнено об'єктивні складності, що стримують динаміку становлення системи. Вони виявляються, по-перше, у тому, що в Україні не завершено індустриальні перетворення сучасного рівня; по-друге, у недосконалості, регресивності структури та інерційності економіки; по-третє, у не до кінця подоланому монополізмі, що зберігає елементи адміністрування в економічних процесах; по-четверте, у зародковому стані ринкової інфраструктури. Все це впливає на час і темпи становлення нової економічної системи.

Становлення економічної системи ринкового типу тісно пов'язане з моделями ринкової економіки - ліберальною і соціально-орієнтованою. При виборі моделі не можна повторювати досвід їх впровадження у закордонних країнах, хоча б і індустриально розвинених, країн. Просте копіювання чужого досвіду, його механічне запозичення, використання без обліку специфіки України більш чим небезпечно. Ось чому вибір моделі повинен спиратися на тверезий облік об'єктивних

умов і суб'єктивних чинників. У дисертації досліджені причини і наслідки невдалої спроби переходу до ринкової економіки в Україні на основі ліберальної моделі. Обґрунтовано необхідність ствердження в економіці соціально орієнтованої моделі при посиленні регулюючої ролі держави. Доведено, що трансформованої ефективної ринкової економіки без регулюючої ролі держави не буває.

У другому розділі дисертації «Проблеми становлення економічної системи ринкового типу у перехідний період» досліджено вихідні умови формування нової економічної системи у перехідний період, визначено головні напрямки структурної перебудови, проведено аналіз становлення нового фінансово-кредитного механізму, позначені основні шляхи його удосконалення. Аналіз економічної літератури і досвіду розвинутих країн дав можливість визначити, що першопричиною докорінних змін у розвитку суспільства є перетворення у відносинах власності.

Почала діяти тенденція зменшення ролі держави у суспільному виробництві не тільки у суспільному виробництві, не тільки у межах народного господарства, але і в регіонах. Так, в Донецькій області на 1 липня 1997 року питома вага недержавного сектора в загальному обсязі продукції промисловості дорівнювала 61,4%, а на державний сектор - лише 36,4%. (Донецкая область в цифрах. Статистический сборник Донецкого облстатуправления, 1997 г.)

У дисертації досліджено головні напрямки цих перетворень на основі особистих, колективних та суспільних інтересів, а також перехід від тотальної державної форми власності до альтернативних форм шляхом роздержавлення і приватизації.

Роздержавлення являє собою загальний процес переходу від адміністративно-командної, одержавленої економіки до багатоукладної, що передбачає виведення суб'єктів господарювання з-під директивного управління міністерств і відомств. Зміна організаційно-правової форми господарювання не означає повну втрату державою контролю над економікою, держава залишається частковим власником у ролі орендодавця або акціонера.

Приватизація розглядається не тільки як форма роздержавлення, перетворення державної власності в інші її форми, а

значно ширше, з урахуванням впливу її на макро- і мікросередовище.

Вона передбачає не лише зміну суб'єкта і форм власності, але й являє собою один із методів державного регулювання економічної ефективності. Неоднозначність, більш того, суперечливість процесу роздержавлення і приватизації самі по собі не можуть вирішити всі питання формування нової економічної системи. Але найважливішим підсумком вже проведених етапів приватизації є створення необоротних умов співіснування різних форм власності.

У дисертації визначені основні завдання і напрямки завершального етапу великої приватизації, позначені макроекономічні проблеми, на яких слід зосередити зусилля реформаторів. Звертається увагу на необхідність збалансування інтересів держави як власника, галузевих і регіональних еліт, трудових колективів, а також населення як власника приватизаційних паперів.

Виходячи з проведеного системного аналізу завершених етапів великої і малої приватизації, в дисертації пропонується прискорити створення дійового механізму контролю за правовою і організаційною підготовкою об'єктів приватизації та їх реалізацією, а також встановити жорсткий контроль за виконанням покупцями власності, що приватизується, взятих на себе зобов'язань, оскільки абсолютна більшість нових господарів, у тому числі іноземних інвесторів, їх не дотримується.

Дослідження підтвердило, що сутність процесу приватизації розкривається найбільш повною мірою через його основні функції. Найбільш важливою видається взаємодія і органічне поєднання свободи суб'єктів, що господарюють, і їх економічної відповідальності, другою - створення механізму дійової мотивації трудової діяльності, розвиток ефективного підприємництва, третьою - перетворення підприємств із монополістів у конкуруючі між собою суб'єкти.

Узагальнюючи аналіз стадії приватизації, що завершується в Україні, в дисертації відзначається найбільш суттєві порушення основних її принципів і обґрунтовується необхідність здійснення коректив у законодавство і нормативну базу приватизації (персоніфікація на пайовій основі власності трудових колективів підприємств та ін.).

У цьому зв'язку автор розглядає структурну перебудову власності, її демократизацію значно ширше, ніж просто ствердження багатокладної економіки, оскільки розширюється соціальна база власності, формується розгалужена багатоаспектна економічна система, де принцип "власність належить усім" трансформується у принцип "власність належить кожному", відповідно до якого кожний працівник може реалізувати себе у тій чи іншій формі як працюючий власник. Така трансформація найбільше відповідає менталітету нашого населення, а також світовому досвіду.

Однією із найбільш складних проблем постала реструктуризація економіки, перетворення сфери виробництва, споживання і соціальної інфраструктури. Структура суспільного виробництва розглядається як його внутрішня будова, зумовлена рівнем розвитку продуктивних сил і системою виробничих відносин. Певні відносини між різними моментами виробництва слід розглядати як конкретно-історичні, і у цій якості вони або сприяють розвитку структури виробництва, або утруднюють її реалізацію. Формування нової передринкової структури виробництва відбувається під безпосереднім впливом нових потреб, як виробничих, так і невиробничих, які слід розглядати у нерозривній єдності.

Ключовою ланкою структурних перетворень є паливно-енергетичний комплекс, що значною мірою зосереджений в Донбасі. У дисертації аналізуються дві принципово різні стратегії реструктуризації - атакуюча і реконструктивна. Останній віддається перевага, враховуючи кризовий стан вітчизняної економіки. При цьому для депресивних регіонів, що подібні до Донбасу, пропонується поряд з державним фінансуванням пріоритетних напрямків реструктуризації залучати кошти приватних інвесторів і комерційних банків, а також іноземного капіталу. Обґрунтовується необхідність трансформації функцій держави в реструктуризації від розподілу капітальних вкладень до виконання ролі комерційного інвестора і партнера недержавних інвесторів і визначаються можливі шляхи цього процесу - вибіркоче пайове фінансування найбільш перспективних проектів, що відібрані на конкурсній основі, страхування ризику недержавних інвесторів, надання певних пільг з метою залучення децентралізованих капіталовкладень та ін.

Дослідженням проблему інвестиційного забезпечення реструктуризації, автор зазначено, що у 1995 -1996 роках вдалось добитися найбільшої в Україні частки іноземних інвестицій для Донецької області і здійснення ряду «точкових» проектів за програмою Tasis, проекту британського фонду "Ню-хау" та ряду інших.

З метою залучення більшого обсягу довгострокових інвестицій для активного перепрофілювання підприємств на виробництво споживчих товарів пропонується об'єднувати кошти підприємств, банків, приватних інвесторів на основі створення фінансово-промислових груп, для сприяння формуванню яких необхідно розробити Державну програму.

У дисертації на великому фактичному матеріалі досліджено етапи реструктуризації базових галузей народного господарства Донецької області: вугільної, електроенергетики, чорної металургії, промислового і громадського будівництва, легкої промисловості та агропромислового комплексу, в яких автор приймав безпосередню участь.

Досвід перетворень в країнах Східної Європи, аналіз реформ, що відбувались в Україні протягом п'яти років, свідчать про те, що бюджетне фінансування інвестицій не забезпечує ефективного вирішення проблем реструктуризації. У дисертації зроблено висновок - прискорити структурні перетворення зможуть акціонерний капітал, активна діяльність фондових бірж, що відроджуються, і які забезпечать маневрування та гнучке інвестування, залучення грошових коштів громадян у перспективні виробництва. Основними заходами державної структурної політики повинні стати прискорена амортизація основних фондів, податкові знижки, розміщення замовлень на конкурсній основі, бюджетні інвестиції в інфраструктуру та ін.

У дисертації досліджені етапи становлення кредитно-фінансового механізму в Україні, зокрема, банківських установ, виявлені причини банківської кризи з врахуванням бюджетного дефіциту та його впливу на фінансові ринки. Встановлено пряму залежність між виконанням бюджету, зменшенням пропозиції цінних паперів і зниженням їх прибутковості.

Придається важливе значення діяльності комерційних банків і здоровій податковій політиці. Пропонується установити рівноцінні умови оподаткування для підприємств

промисловості і банків, оскільки банки за характером діяльності також є підприємствами грошового ринку, що виконують виробничі функції. Стабільності комерційних банків буде сприяти дотримання нормативів економічного регулювання їх платоспроможності та ліквідності. Рівень процентних ставок зможе як обмежувати надлишкове накопичення грошей, так і розширювати кредитування населення.

Проведений у дисертації аналіз становлення банківської системи в Україні показав, що головною проблемою початку 90-х років була платіжна криза, пов'язана з нестачею обігових коштів у підприємств в умовах лібералізації цін, вона ж і гальмувала процес приватизації. Вихід із фінансової кризи слід шукати на шляхах додаткової мобілізації неподаткових надходжень у бюджет, зокрема, через збільшення внутрішніх і зовнішніх позик, і вирішальну роль тут покликаний відіграти внутрішній ринок цінних паперів. Важливо відкрити вільний доступ до них широким верствам населення.

У дисертації показано, що формування фінансового ринку, перш за все, вторинного ринку державних цінних паперів поряд з нормалізацією оподаткування виступає як два боки однієї комплексної проблеми - реструктуризації фінансової системи України на ринкових принципах.

В роботі пропонується ряд заходів щодо стабілізації грошово-кредитної системи, серед яких обмеження бартера, відмова від прямого кредитування Національним банком бюджетного дефіциту, безперспективних, в розумінні окупності, проєктів, створення фондового ринку та ін.

Висновки відображають основні результати з досліджуваної проблеми. Суть їх полягає у наступному:

визначена сутність і дано авторське формулювання економічної системи, як цілісної сукупності економічних відносин з приводу ефективного ведення виробництва та управління соціально-економічними процесами;

встановлені і обґрунтовані структурні елементи економічної системи - продуктивні сили, технічно-економічні відносини, відносини власності, господарський механізм, поглиблена і уточнена характеристика їх змісту;

обґрунтовані сутнісні риси і властивості системи, завдяки яким, вона набуває здібність до саморозвитку і самостійного функціонування;

доведено, що власність та її форми виступають ядром економічної системи ринкового типу, обумовлює єдину спрямованість розвитку всіх її елементів;

роздержавлення та приватизація є вихідними умовами формування економічної системи ринкового типу у перехідний період;

реструктуризація суспільного виробництва виступає матеріальною основою макроекономічної стабілізації економіки, що обумовлює стабільне функціонування економічної системи;

обґрунтовано принцип чіткого розмежування видаткових та прибуткових джерел між бюджетами різних рівнів.

В дисертації містяться пропозиції щодо виконання розроблених під керівництвом автора програм по приватизації землі, формуванню нових форм суспільного виробництва та суб'єктів власності в сільському господарстві, по реструктуризації базових галузей народного господарства Донецької області, та заходів по поліпшенню фінансово-кредитного механізму, що вже вживається.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації:

1. Щербань В.П. Как нам жить дальше... (В. Щербань предлагает план вывода Украины из экономического кризиса). - Луганск: Изд-во "Лугань", 1994. - 346 с. (Позитивна рецензія в ж. « Економіка України », 1994, № 12)
2. Щербань В.П. Концепция становления экономической системы - Донецк: Институт экономики промышленности НАН Украины, 1997. - 12 с.
3. Щербань В.П. Общие закономерности и особенности становления экономической системы рыночного типа в Украине. -Донецк, 1997. - 21 с. (Препр./НАН Украины, Институт экономико-правовых исследований).
4. Щербань В.П. Разгосударствление и приватизация - исходные условия формирования экономической системы рыночного типа. -Донецк, 1997. - 27 с. (Препр./НАН Украины, Институт экономико-правовых исследований).
5. Щербань В.П. К вопросу об экономическом либерализме. - Сборник научных статей профессорско-преподавательского состава учетно-финансового факультета ДонГУ

- "Особенности развития рыночной экономики в переходный период". Часть 1. - Донецк: ДонГУ, 1996. - С. 128-131.
6. Крыхтин Е.И., Щербань В.П. Накопление как фактор приватизации. Ученые записки профессорско-преподавательского состава учетно-финансового факультета ДонГУ "Экономика и финансы в условиях подготовки реформы народного хозяйства Украины". Часть 1. "Модели социально-экономического развития Украины в современных условиях". - Донецк: ДонГУ, 1995. - С. 39-43. Особистий внесок автора: обгрунтовано зв'язок нагромадження і приватизації як умови саморозвитку економічної системи.
 7. Крыхтин Е.К., Щербань В.П. Становление новой модели хозяйственной системы в Украине. // Материалы республиканской научно-методической конференции "Проблемы изучения экономической теории, микро- и макроэкономики". (Харьков, 28-29 сентября 1994 г.). - Харьков: Харьковский государственный автомобильно-технический университет. - 1994. - С. 113-114. Особистий внесок автора: визначено принципи вибору моделі.
 8. Крыхтин Е.И., Щербань В.П. Проблема накопления в условиях регионального самоуправления. // Тези доп. міжрегіональної науково-практичної конференції "Регіони в незалежній Україні: пошук стратегії оптимального розвитку". (Харків, березень 1994 р.). - Харків: Харківський державний університет. - Харків, 1994. - С. 104-106. Особистий внесок автора: визначено принципи формування механізму нагромадження в регіоні.
 9. Крыхтин Е.И., Щербань В.П. О коллективной приватизации. // Тез. докл. вузовской науч. конф. проф. - преп. состава по итогам научно-исследовательской работы-экономические науки. К 30-летию ДонГУ. (Донецк, апрель 1995). - Донецк: Донецкий государственный университет, 1995. - С. 44-46. Особистий внесок автора: висвітлено риси трудового колективу як суб'єкта власності.
 10. Щербань В.П. Экономическая система и ее типы. // Матеріали вузівської наукової конференції проф. -преп. складу за підсумками науково-дослідної роботи: економічні науки. /Донецьк, квітень 1997р/. Присвячена 60-річчю Донецького держ. університету. - Донецьк: ДонГУ, 1997. - С. 156-159.

АНОТАЦІЯ

Щербань В.П. Становлення економічної системи ринкового типу в Україні. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01 - економічна теорія. - Донецький державний університет, Донецьк, 1997.

Дисертаційна робота містить дослідження сутності і структури економічної системи як економічної категорії. Розкрито і доповнено зміст її типів і функцій, обгрунтовані її сутнісні ознаки. Висвітлено процес трансформації економічної системи в Україні в систему ринкового типу в умовах реформаційного перехідного періода, обгрунтовано її моделі.

Обгрунтовано коло проблем становлення нової економічної системи і розроблені теоретичні і практичні пропозиції щодо їх реалізації.

Ключові слова: система, економічна система, система ринкового типу, моделі ринкової економіки, перехідний період.

АННОТАЦИЯ

Щербань В.П. Становление экономической системы рыночного типа в Украине. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 - экономическая теория. - Донецкий государственный университет. Донецк, 1997.

Диссертационная работа содержит исследование сущности и структуры экономической системы как экономической категории. Раскрыто и дополнено содержание ее типов и функций, обоснованы ее сущностные признаки. Раскрыт процесс трансформации экономической системы в Украине в систему рыночного типа в условиях реформационного переходного периода, обоснованы ее модели.

Обоснован круг проблем становления новой экономической системы и разработаны теоретические и практические рекомендации по их реализации.

Ключевые слова: система, экономическая система, система рыночного типа, модели рыночной экономики, переходный период.

ANNOTATION

Shcherban V.P. Formation of the market economy in Ukraine. Dissertation for the degree of the economy candidate in speciality 08.01.01. - theory of economy. - Donetsk State University. Donetsk, 1997.

The dissertation researches the essence and the structure of an economic system as an economic category. The content of its types and functions is explained and expanded, the indications of its essence are well-grounded. The process of transformation of the economic system in Ukraine into the market economy system under the conditions of transition period of reforms is shown, its models are well-grounded.

The range of major problems of the new economic system formation is well-grounded and theoretical and practical recommendations for their realization are drawn up.

Key words: system, economic system, market economy, models of market economy, transition period.

Щербань Володимир Петрович

Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

434620

AB 38.687